

פרשת ויצא

רצון ה' בבריאה

יעקב בורח אל מקום גרוע יותר

בפרשת השבוע אנו למדים שהקב"ה משגיל על כל דבר ודבר בבריאה. "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה" (בראשית כח, י), יעקב בשעת צרה ומצוקה, בורח מעשו, והולך אל לבן דודו, מקום גרוע יותר. אומרים בהגדה של פסח, "צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקר את הכל. שנאמר (דברים כו, ה) "ארמי אבד אבי וירד מצרימה". יש להבין, מדוע מזכירים את לבן בליל הסדר שהוא יותר גרוע מפרעה, וכי באים לשבח את פרעה שהוא טוב ומיטיב לעומת לבן?

מבאר החתם סופר (גיטין דף יז.): "היה יכול להתעכב בבית לבן וד' שנים במקום שירד למצרים והיה מתקיים שם "בארץ לא להם", אלא גלוי לפניו שלבן בקש לעקור הכל, על כן הגלום למצרים שאין גזירת פרעה קשה כל כך, והיינו "ארמי אובד אבי" לעקור הכל על כן "וירד מצרימה"; עתידה הייתה הגלות להיות בארם נהריים, כיון שלבן יותר גרוע ומארוץ לא היו יוצאים כלל, הועברה הגלות למצרים. מכיון ואף ללבן יש חלק בגלות, אומרת הגמרא בסנהדרין (דף קה.), "הוא בלעם הוא לבן הארמי". אם מצאצאיו, אם גלגולו, ואם שפעל מכוחותיו. הוא שיעץ להעבידם בפרך, הוא שיעץ לעמלק להילחם במ שלוש פעמים (רבי יונתן בן עוזיאל במדבר כו, ח). נמצאנו למדים. עם ישראל החל בבית לבן הארמי המקום המסוכן ביותר עבורם, בכדי ללמדנו שכל מי שינסה להכחיד את עם ישראל, דווקא אצלו יפרו וירבו.

שאינה נכנסת עמו לקבורה

יעקב מגיע אל בית לבן, ברצונו להינשא לרחל. בפגישה הראשונה הוא בוכה, וברש"י (בראשית כט, יא), "ויבך", לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה". הדבר תמוה מדוע לא משיבתו רחל, מבינה אני מדברך שהחיסרון בזוגיות שלנו הוא שלא נקבר יחדיו, עד שאמות הכל ילך כשורה לכל אורך חיינו המשותפים, ונזכה יחד להקים את עם ישראל, ומדוע אתה בוכה על הקבורה, תשמח על שנגשים את חלומנו המשותף עד הקבורה!?

יעקב אומר לרחל, לא על כך אני בוכה, אני רואה את העתיד, עם ישראל לא יזכו להגיע לדרגת אדם השלם בזמן בית המקדש, ויגלו מארצם ויחברו בית המקדש, ונבזזו ורדו שר הטבחים לא יניח להם לנוח עד בואם לבבל, וכלשון הפסוק (תהילים קלז, א) "על נהרות בבל שם ישבנו" אומר המדרש (איכה רבתי, ה) "עד שם לא ישבנו". בבכיותו קודם לידת עם ישראל, פעל שבירידתם לגלות לא תהא ירידתם הרוחנית גדולה, ויוכלו לשוב למדרגתם בנקל. ביתו של יעקב אבינו לא שלם, רחל אינה נקברת עמו.

בטעם הדבר מביא במדרש (איכה רבה, פתיחה רבתי, כד):

באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה: רבונו של עולם גלוי לפניך בשעה שיעקב עברך אהבני אהבה יתרה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נישואי לבעלי, יעץ אבי להחליפני בשביל אחותי, והוקשה עלי הדבר עד מאוד כי נודעה לי העצה, והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא אבי להחליפני. ולאחר מכן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאוותי, ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה, ולערב חילפו אחותי לבעלי בשבילי, מסרתי לאחותי כל הסימנים שמסרתי לבעלי, כדי שיהא סבור שהיא רחל, ולא עוד אלא שנכנסתי תחת המיטה שהיה שוכב עם אחותי והיה מדבר עמה והיא שותקת ואני משיבתו על כל דבר ודבר, כדי שלא יכיר קול אחותי וגמלתי חסד עמה, ולא קנאתי בה ולא הוצאתיה לחרפה.

ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבורסה וחרפה, ואתה מלך חי וקיים, רחמן, מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש, והגלית בני ונהרגו בחרב ועשו אויבים במ כרצונם? מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר: בשבילך אני מחזיר את ישראל למקומן. וזהו שכתוב (ירמיה לא, יד-טז) "כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי

איננו". ועונה הקב"ה "כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך נאום ה' וישו מארץ אויב. ויש תקוה לאחריתך נאום ה' וישבו בנים לגבולם".

רחל לא היתה צריכה למסור את הסימנים. "אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים" (בבא מציעא דף נט.), "נח לאדם ליפול לכבשן האש, אך זה לא חובה. רחל מסרה את כל עולמה, את האפשרות להעמיד שבטים, וויתרה לאחותה, נתנה לה את הסימנים, הכניסה צרתה לביתה. ואף יתכן שרחל לא הייתה נישאת כלל ליעקב, יעקב היה אומר שהיא בגדה באמון, ונתנה את הסימנים שביניהם. בזכות כך היא מבקשת, שהקב"ה ימחל על שלושת עבירות החמורות, על שעם ישראל בגדו בו. וזכתה שאמר לה הקב"ה, "ושבו בנים לגבולם".

מחמת רמאותו של לבן זכו ישראל לכוח הוויתור של רחל, שהביא להבטחה שישובו מגלות בבל ומגלות עשרת השבטים. אם היה יודע לבן שביקש לעקור את הכול, מה יצא מרמאותו, ודאי לא היה מרמה את יעקב, דהרי אינו רוצה בגאולתם של ישראל. למדנו, אי קבורתם של יעקב ורחל יחדיו, אינה חסרון בנישואיהם. יצא מכך תועלת לבנים בגלות בית ראשון, רחל תשמע בזעקתם ותתפלל להצלתם, זכותה להצילם מהגלות הוא במסירת הסימנים. "אמר רבי אילעא: אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה, שנאמר (איוב כו, ז) תולה ארץ על בלימה" (חולין דף פט.). כל עתיד העם היהודי עומד על מעשה מסירת הסימנים. במעלת מסירת הסימנים יש עומק רב, נלמד את סיפור הדברים על כל פרטיו בדרכו של רבי שלום שבדרון בלב שלום בארוכה, בתוספת נופך.

לבן רוצה לרמות

יעקב מתחייב ללבן לעבוד שבע שנים בעבור רחל. מביא רבינו בחיי (בראשית כט, כה):

רחל תפשה פלך שתיקה, לאה תפשה פלך הודיה, רחל תפשה פלך שתיקה, שהיה יעקב משלח לה סבלונות ולבן נוטלן ממנה ונותנן ללאה ורחל שותקת, לפיכך עמדו כל בניה בעלי שתיקה, שהרי בנימין היה יודע במכירתו של יוסף ושתק. שאול בן בנה מה כתיב ביה (שמואל א' י, טז) "ואת דבר המלוכה לא הגיד לו". אסתר מה כתיב בה (אסתר ב, כ) "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה". לאה תפשה פלך הודיה, אמרה "הפעם אודה את השם", עמדו כל בניה בעלי הודיה, יהודה מה כתיב ביה (בראשית מט, ח) "יהודה אתה יודוך אחיך". דוד אמר (תהלים קלז, א) "הודו לה' כי טוב". דניאל כתיב ביה (דניאל ו, יא) "ומצלא ומודא קדם אלהיה".

לבן הביא מתנות ללאה בשמו של יעקב, לכך היא חשבה שיעקב שינה את דעתו, הוא רוצה אותה ולא את רחל. בליל החתונה היא מגלה שהיה זה טעות. יעקב רוצה את רחל. רחל אינה רוצה לבזות את אחותה ושותקת על כך. אמנם כבר בזמן הסכם יעקב ולבן לישא את רחל, יעקב יודע שלבן, חמיו לעתיד, מנסה לרמות. מביאה הגמרא במגילה (דף יג.):

אמר רבי אלעזר מה דכתיב (איוב לו, ז) "לא יגרע מצדיק עינו", בשכר צניעות שהייתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצאת ממנו אסתר. ומאי צניעות הייתה בה ברחל, דכתיב (בראשית כט, י) "ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא". וכי אחי אביה הוא? והלא בן אחות אביה הוא? אלא אמר לה (יעקב): מינסבא לי? (התנשאי לי?) אמרה ליה (רחל): אין. מיהו, אבא רמאה הוא, ולא יכלת ליה. (כן, אך אבי רמאי הוא ולא תוכל לו). אמר לה (יעקב): אחי אבא ברמאות. (אחי אני ברמאות). אמרה ליה (רחל): ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמאות? (וכי מותר לצדיק לנהוג ברמאות?) אמר לה (יעקב): אין, (כן. נאמר) - (שמואל ב' כב, כז) "עם נבר תתבר ועם עקש תתפל". אמר לה (יעקב): ומאי רמאות? (ומה היא רמאות?) אמרה ליה (רחל): אית לי אחתא דקשישא מינאי, ולא מנסיב לי מקמה. (יש לי אחות גדולה ממני, ולא יתן לי להנשא לפניה).

(לכך) מסר לה סימנים. כי מטא ליליא, (כאשר הגיע ליל החתונה) אמרה (רחל): השתא מיכספא אחתאי (כעת תחביש אחותי על שאינה יודעת את הסימנים כשישאלנה יעקב, ולכך) מסרתינהו ניהלה (מסרתם ללאה). והיינו דכתיב (בראשית כט, כה) "ויהי בבקר והנה היא לאה", מכלל דעד השתא לאו לאה היא? (וכי עד כעת אין זו לאה?) אלא מתוך סימנין שמסרה רחל ללאה לא הוה ידע עד השתא (עכשיו). לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול. ומה צניעות הייתה בשאול דכתיב (שמואל א' י, טז) "ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אשר אמר שמואל", זכה ויצאת ממנו אסתר.

התועלת בסימנים תמוהה. העובדות ידועות ליעקב ורחל, לבן מעדיף לחתן את לאה לפני רחל, אם משום שאמרו שהגדול לגדולה, ואם מחמת שכך רצה. עשוי שאלי יועדה לאה, לא חפץ בה. כעת הינו בן שבעים ושבע, וכבר בהיותו בן ארבעים נשא שתי נשים. בשומעו שאביו לא חפץ בבנות כנען ולכך שלח את יעקב לחרן לבנות בתואל, לא בא עמו לקחת את לאה, וביכר תחתיה לאשתו השלישית, את מחלת בת ישמעאל, אך למרות זאת לבן עומד בשלו ואומר שיחתן את לאה לפני רחל. ומשכך אחר דברי רחל שאביה רמאי, וביותר לאחר שביארה שלבן סובר שלא

צריכה להינשא לפני רחל, ועל כן לא ייתן לרחל להינשא קודם ללאה. מדוע נותן יעקב סימנים לרחל כדי להיוודע שהיא רחל. הרי אין בכך תועלת, כי לבן לא ייתן לה להינשא קודם ללאה? וצ"ע.

גם אתה רמאי - זו תשובה?

בעיקר מסירת הסימנים יש להבין. יעקב נותן סימנים לרחל כדי שאם יביא לבן ליעקב תחתיה את לאה, יעלה יעקב על רמאותו, וישיבנה אליו ויקח את רחל תחתיה. באה רחל ומוסרת את הסימנים ללאה כדי שלא תתבייש בכך שיידע יעקב מיד שאינה רחל. ולכאורה הרי מחמת כך נתן יעקב סימנים לרחל, ובמסירת הסימנים מעקרת היא את הסימן מתוכנו, שאין הוא סימן כלל? עוד יקשה, מדוע לא העלתה רחל בדעתה שאחר שבגדה ביעקב ומסרה את הסימנים שסיכמו ביניהם, יאמר יעקב שאינו חפץ בה כיון שלא עמדה בדיבורה? מדוע שיתפה רחל פעולה עם אביה, וגילתה לאחרתה את הסימנים?! ואף אם אין רצונה לגלות ליעקב את דבר המזימה, לכל הפחות שלא תספר על כך לאביה?!

עוד יש להבין. יעקב אבינו מגיע לחרן ומסכם עם לבן שישא את רחל בתו הקטנה. יום למחרת הנישואין מגלה והנה היא לאה, אומר יעקב ללבן, למה רימיתני? משיב לו חמוי, מנהג המקום שנושאים קודם את הבכורה, ורק לאחריה את הצעירה. ולכאורה היה על יעקב להשיב, הלא סכמנו שאני לוקח את הקטנה, וכי בשעת ההסכם לא ידעת את מנהג המקום, ושמא חשבת שיבוא עשו וישא את הבכורה, וכיון שלא בא, הבאת עבורי, אך יעקב שותק.

יעקב מקפיד על לאה, המדרש (בראשית רבה עא, ב) מביא, "רבי חנין בשם רבי שמואל בר רבי יצחק אמר, כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר, לאמץ של אלו אני מגרש?!" יעקב מקפיד על לאה, אולם אינו משיב על דברי לאה, כמבואר במדרש (בראשית רבה ע, יט):

וכל ההוא ליליא הוה צווח לה רחל והיא עניא ליה (ובכל אותו הלילה קרא לה יעקב: רחל, רחל, ולאה עונה לו), בצפרא (בבוקר רואה יעקב) "והנה היא לאה". אמר לה (יעקב): מה רמייתא בת רמאה לאו בליליא הוה קרינא רחל ואת ענית לי? (רמאית בת רמאי, וכי לא קראתי לך בלילה רחל וענית לי?) אמרה ליה (לאה): אית ספר דלית ליה תלמידים לא כך היה צווח לך אבוך עשו ואת עני ליה, (לכל ספר יש תלמידים, וכי לא כך קרא לך אביך עשיו וענית לו? - ועל כן הטענה היא כלפי לבן:) "ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי" וגו'.

מדוע יעקב אינו משיב, וכי תשובה היא זו, אני רימית את אבי בעל כרחי בציווי ה' בנבואה שעלי לקבל את ברכות העולם הזה כיון שעשו פקר, ואף יצחק הודה לי. אך מדוע את מרצונך משתפת פעולה עם אביך הרמאי? וביותר, מדוע יעקב אינו טוען לה מהיכן ידעת את הסימנים שסיכמתי עם רחל? מדוע יעקב מקבל את תשובתה?!

הבו לי משכון דלית חד מנכון מפרסם

יש להקדים. לשון הפסוק (בראשית כט, כב) "ויאסף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה", יותר מדויק לומר "ויעש משתה", ואזי ו"יאסף לבן את כל אנשי המקום", מדוע אסף לבן את כל אנשי המקום, ורק לאחר מיכן ערך משתה. קודם עורכים משתה, ולכבודו מתאספים כל תושבי המקום? ועוד, מדוע הזכירה התורה כמה אורחים היו בחתונת יעקב ולאה? מה נוגע הדבר אלינו? ועוד, מדוע בפסוק אין זכר לנישואי רחל אף שהיא עיקרו של בית. וכי שם לא אסף לבן את כל אנשי המקום למשתה?

הנה מביא המדרש (בראשית רבה ע, יט):

כינס (לבן) כל אנשי מקומו אמר להם, יודעים אתם שהיינו דחוקים למים (מקומנו היה מקום חרון אף), וכיון שבא הצדיק הזה לכאן נתברכו המים (אף אני נתברכתי בצאן, עד עתה לקחה את הצאן רחל הקטנה, וכעת זקוק אני לבני שינהיגו הצאן מרוב גודלו, ויש אומרים שאף זכה לבן לבנים אלו בזכות יעקב). אמרין ליה (אנשי המקום): ומה אהני לך? (מה נעשה?) אמר להון (לבן): אין בעיין אתון אנא מרמי ביה ויהא ליה לאה (רוצה אני לרמותו ואתן לו את לאה), דהוא רחים להדא רחל סגי (דהוא אוהב את רחל הרבה), והוא עבד הכא גבכון שבעה שנין אחרין (וכך יעבוד כאן עוד שבע שנים). אמרין ליה (אנשי מקומו): עביד מה דהני לך (תעשה כרצונך - הרי אם היית שותק לא היינו יודעים שאתה מרמה אותו, ואחר שגילית את רמאותך, מה הנך רוצה שנעשה כדי שתצליח ברמאותך?) אמר להון (לבן) הבו לי משכון דלית חד מנכון מפרסם (הביאו לי משכון לוודא שאין ביניכם אחד שיפרסם את רמאותי). ויהבון ליה משכונין (הביאו לו משכונות על כך), ואזל ואייתי עליהון חמר משח וקופר (הלך לבן ובמשכונות האלו קנה את צרכי הסעודה, יין ושמן). הוי למה נקרא שמו לבן הארמי? שרימה באנשי מקומו.

לבן אסף את כל אנשי מקומו כדי להוציא מהם את ממונם לערוך משתה גדול, ובו יוכל לרמות את יעקב, ואמר להם רצוני לרמותו, וכדי שלא יגלו לקח מהם משכונות והשתמש בהם לתשלום הסעודה. מדוע לקח מהם משכונות הלא אם לא יגלה את רמאותו, לא יהיה להם מה לגלות?

היא לאה היא לאה

מהמשך המעשה נראה שידע לבן במי מדובר ולכן לקח משכונות. מוסיף המדרש:

וכולי יומא הוו מכללין ביה (וכל אותו היום היו רוקדים אנשי המקום לפני יעקב), וכיון דעל ברמשא אמר להון מה הוא כדין? (וכיון שהגיע הערב אמר להם יעקב מדוע אתם רוקדים כל כך?) אמרין ליה (אנשי המקום): את גמלת חסד בזכותך (וזהו שכרך על הזכות שגמלת עמנו חסד בריבוי המים), והיו מקלסין קודמוי ואמרין הא ליה (והיו שרים לפניו ואומרים הא ליה הא ליה) היא לאה היא לאה, ברמשא אתון מעלתא וחפון בוצינא (בערב חבוא הגדולה ותטיח את הנר; בבוקר יכבו את הנרות שמדליקים בעת שמחה, כשיראו שאיננה רחל), אמר להן (יעקב): מהו כדין? (מהו השיר הזה?) אמרי ליה (אנשי המקום): מה את סבור דאנן דכרין דכוותכון (וכי אתה סבור שאנו שרים כמותכן? כל מקום והשירים שלו).

בשעת החתונה שרו אנשי המקום היא לאה היא לאה, יעקב יכל להבין את דבריהם, ולשאת את רגליו מהמקום באמצע החתונה בהבינו את הרמאות. לבן בהכירו את נפשם של בני מקומו לקח מהם משכונות שיקיימו את דבריהם, אך בלא הועיל. אף דיש לומר דאכן בני המקום רצו לקיים בקשתו, אך בראותם שכל המשכונות הלכו לצרכי הסעודה, הבינו שאת הכסף הם כבר לא יראו, ולכן הם שרו בחתונה "היא לאה היא לאה" כדי שמצדו של יעקב הם יצאו נקיים באומרם רמזנו לך כששרנו בסעודה דאין זאת רחל.

הסימנים נותרו מוצנעים

למדים אנו בזה, בתחילה רצה לבן להזמין מתי מעט לסעודה, ולכן סיכמו רחל ויעקב על הסימנים, וחשבה שתאמר ללאה יש לי סימנים עם יעקב, כך שלא תועיל רמאות אבינו ולכן חבל לך לשתף עמו פעולה. אולם מאחר וחשש לבן שמא יעקב יגלה את התרמית, ויקח את רחל, לכך אסף את כל אנשי המקום למשתה בידעו שיעקב לא יבייש את לאה באמרו שאינה המיועדת בפני אנשי המקום. ואכן בנישואי רחל שלא היה צורך לרמות את יעקב, לבן הזמין מתי מעט לסעודה. אף רחל ידעה כן, ובראותה שאביה עושה אירוע גדול וכל אנשי המקום יודעים על כך, לכך מסרה את הסימנים ללאה באמרה, יעקב נתן בידי סימנים מפני שחשב שיהיו בחתונה מתי מעט, ובראותו שלא אינה יודעת את הסימנים ייקחני במקומה. כעת שישנם מוזמנים רבים, תיכלם אחותי בראותה שאינה יודעת את הסימנים. במקום שכזה לא היה נותן יעקב סימנים, לכך מסרתם ללאה.

אמנם יש להבין, לשון הגמרא (דף יג.), "בשכר צניעות שהייתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול", וברשי: "והוא צניעות שלא יתפרסם הדבר שמסר לה סימנים". משמע שהצניעות היא גילוי הסימנים. ולכאורה וכי גילוי הסימנים זו צניעות, הלא צניעות הוא לשון כיסוי. גילוי הסימנים הוא הסרת הכיסוי, אין זאת דעל אף הגילוי, עדיין נשאר הדבר בגדר מכוסה. היתכן?!

שלוש מצוות הבית

מביא בדעת זקנים מבעלי התוספות (בראשית כט, כה): "שכל הלילה הייתה עושה עצמה כרחל מתוך השלשה סימנים שמסרה לה נדה וחלה והדלקת הנר כמו שמסרן יעקב לרחל", לשון חז"ל שרחל "מסרה" את הסימנים. רחל לא גילתה את הסימנים, היא מסרתם ללאה, בלא שידעה לאה שאלו סימנים בין יעקב לרחל. כיצד אירע גילוי זה? יעקב לימד את רחל את הלכות הבית, וסיכם עמה שאלו יהיו הסימנים שהיא רחל.

אמרה רחל ללאה אחותה, אני יודעת שאבינו רוצה לרמות את יעקב ולתת אותך לו לאשה, ואני כבר התכוננתי לחתונה עמו, והוא לימד אותי את מנהגי באר שבע דהם ההלכות האלו, וכעת בהתברר שאינני המיועדת להיות אשתו, אלמד אותך את ההלכות האלו, כדי שתהיי ראויה להינשא לצדיק, ולאה הופתעה ממחווה של רחל, היה עליה לכעוס על שלא לוקחת ממנה את המיועד להיות בעל נעוריה, אך רחל במקום לכעוס ולרוב, אף לימדה אותה את מנהגיו של יעקב. ונמצא שעצם קיום הסימנים נותר צנוע.

"המעט קחתך את אישי"

עד יום מותה לאה לא ידעה על קיום הסימנים. כך למדים אנו ממעשה הדודאים. (בראשית ל, יד-טו) "וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך". מביא ילקוט יצחק (תצוה, ק) באבנו של ראובן באבני החושן, "והאבן הזאת נקרא רובין... וסגולתו שכל אשה שנושאת אותו אינה מפילה לעולם, ואמרו שהוא טוב לאשה מהקשה לילד. ואם היו

שוחקין אותו ומעריכים אותו באכילה ושניה יועיל הדבר להריון כדודאים שמצא ראובן". ראובן כוחו הוא התשובה (במדבר רבה ב, ט), יוצר אדם חדש. נקי וטהור. בכוחו להביא ללידת אדם חדש בקלות. רחל מבקשת את הדודאים, כסגולה לילדים. טוענת לאה לאה, "ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני". טוענת לאה מופלאה. הלא רחל היא עקרת הבית, ולכך סיכם עמה יעקב סימנים, ורחל ברוב אצילותה גילתה לה את הסימנים כדי שלא תתבייש בשמחת כלולותיה, ומה הוא "המעט קחתך את אישי", הלא רחל היא עקרת הבית?

למדים אנו שכל ימי חייהם לא גילתה רחל לאחותה שהיא ויתרה לה על בעלה, זהו ויתור עצום! כל החיים רחל יודעת מה הקריבה עבור אחותה. בשנותיה הראשונות כל עיניה בראותה כמה שבטים העמידה אחותה, והיא עקרה, ולאחר אמירתה של לאה "המעט קחתך את אישי", יכולה רחל להשיב לה הלא ויתרתי לך על בעלי, אך רחל שמעה חרפתה והבליגה ואף ויתרה על יעקב ליום נוסף, וכך המשיכה בויתור כל החיים, ולא גילתה שבעצם יעקב נתן בידה סימנים והיא באצילותה גילתה אותם ללאה. בזכותה קמו כל שבטיה של לאה. למדים אנו שכל השנים עשר שבטים קמו בזכותה של רחל. רחל עומדת בניסיון זה כל ימי חייה, גדול ניסיון זה מכל ניסיונות האבות הקדושים שניסיונם רב הוא, אך מוגבל בזמן, וכאן עמדה בו רחל בעוז ובגבורה כל ימי חייה, ולכך רק היא שזכתה להבטחה "כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך נאום ה' ושב מארץ אויב. ויש תקוה לאחריתך נאום ה' ושב בני לגבולם".

בשכר צניעות שהייתה בה ברחל

צניעות זו של רחל, כמה פנים יש לה. מביאה הגמרא בבבא בתרא (דף קכג): ראויה הייתה בכורה לצאת מרחל (שתלד רחל את יוסף קודם שתלד לאה את ראובן דליהוי יוסף ראשית אנו דיעקב - רשב"ם), דכתיב (בראשית לז, ב): "אלה תולדות יעקב יוסף", אלא שקדמתה לאה ברחמים (כתפלה - רשב"ם), ומתוך צניעות שהייתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה". מבאר רבי אייזיק שר בספרו לקט שיחות מוסר (ב, עמוד 292), שני מיני צניעות הוזכרו. צניעות שלא תתבייש לאה, אך נתחדש צניעות נוספת, שלא יתגלה שנתן יעקב סימנים:

הנה מבואר כאן שאף על פי שעיקר הסיבה אשר מחמתו מסרה רחל את הסימנים ללאה היה, כדי שלא לה לא תתבייש. אבל מכל מקום היה טמונה בזה עוד נקודה נפלאה והרגש טוב, והוא ענין הצניעות שעשתה הדבר בצנעא, כדי שלא יתפרסם הדבר שיעקב עשה איתה סימנים. ההרגש הנפלא הזה של צניעות, ראה הקב"ה ונתן עניו לשלם לה מדה כנגד מדה לדורי דורות, שגם דורותיה אחריה יהיו מופלאים במידה יקרה זו של צניעות באופן נשגב ביותר, ויזכו בגינה לכיסא של מלכות.

רחל זכתה לבכורה בזכות הויתור על הסימנים. בשכר הצניעות זכתה ויצא ממנה שאל. אבנו של בנימין בנה הוא ישפה, וביארו המפרשים, נוטריקון "יש פה". בימינו ביאור משפט שכזה הוא שהאדם לא סוגר את פיו, אך אומרים חז"ל שיש פה שחוסם את הלשון מלדבר שלא לצורך. סגולתו של אבן הישפה לעצור דם, טעם הדבר, השתיקה עוצרת את דם הנפש הרוחנית והגשמית. בזכות שרחל שתקה ולא גילתה את הסימנים זכתה לפלך של שתיקה. זו הצניעות של שאול שלא גילה שהומלך למלך, וכך צניעותם של מרדכי ואסתר שבזכות שתיקתם שלא גילו על יהדותה של אסתר, זכו להציל את כלל ישראל מכליה.

הצניעות היא הידיעה לשתוק, להשאיר את הדברים צנועים ופנימיים. המכתב מאלהו (ג, עמוד 116) כותב:

דורנו הוא בודאי דור עקבתא דמשיחא, אשר עליו אמרו רז"ל (סוטה דף מט:): "והאמת תהא נעדרת". דורנו הוא דור חיצוני, הדבק בחיצוניות בלי תוכן פנימי; דור שכל טובותיו - שלא לשמה; דור שכל עולמו - תיאטרון, וכל מעשיו - משחקים; דור שכל מחשבותיו - דמיון, והשגת המציאות האמיתית נעדרת ממנו. בדור אשר כזה, כל העולם כולו - בית חולי נפש, אשר בדמיונות ידבקו יחשבו. ומי הנה הרופאים אשר בבית החולים הנורא הזה? - החולים בעצמם! הן, שכלם מטושטש, ודעתם מבובלת. והסביבה מלאה שגעון; האם לחולי נפש יאמרו: "צאו ורפאו את עצמכם"? מה נורא המצב! אין לנו אלא לדרוש ולתור אחרי נקודת האמת - ניצוץ הרצון הפנימי שישנו בלבו של כל אחד מישראל, ונמצאנו בעזרת ה' אם נתחזק בכל כוחנו.

בדור שכל כולו דמיונות, צריך להביט אל החלק הפנימי שבנו, אל החלק הצנוע בתוך תוכנו. להילחם עם היצר, לעבוד את הקב"ה שלא על מנת לקבל שכר ולהתגאות.

"וירא ה' כי שנאה לאה"

הייתה כאן תועלת נוספת. "ויזכור אלקים את רחל" (בראשית ל, כה), וברש"י:

זכר לה שמסרה סימניה לאחותה, ושהייתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו, שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים, ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט (קרובות דראש השנה שחרית) "האדמון כבט שלא חלה צבה לקחתה לו ונתבהלה" (כשראה שלא ילדה, רצה לקחתה לו לאשה ונתבהלה רחל).

בדברי רש"י מוזכר שני עניינים. זכר שמסרה סימניה לאחותה, וזכר שהייתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו, בזכות שניהם זכתה לילדים. יש להבין, מסירת הסימנים הייתה קודם נישואי רחל, ומכוחם רחל זוכה לילדים, מדוע יוסף נולד רק שש שנים אחרי החתונה?

יש להקדים, בלידת יהודה אומר הפסוק (בראשית ל, א) "ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחתה" וברש"י: "קנאה במעשיה הטובים, אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים". אלו מעשים טובים עשתה לאה יותר מרחל? מבארת הגמרא בבבא בתרא (דף קכג.):

מאי קדמתה לאה ברחמים? דכתיב "ועיני לאה רכות"... רב אמר לעולם רכות ממש (עיניה נוטפות דמעה - רשב"ם), ולא גנאי הוא לה, אלא שבח הוא לה, שהייתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים שני בנים יש לה לרבקה שתי בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן, והייתה יושבת על פרשת דרכים ומשאלת גדול מה מעשיו? איש רע הוא מלסטם בריות, קטן מה מעשיו? (בראשית כה, כז) "איש תם יושב אוהלים". והייתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה. והיינו דכתיב (בראשית כט, לא) "וירא ה' כי שנואה לאה". מהו שנואה? וכי שנואה ממש, אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב, בגנות צדיקים דיבר הכתוב? אלא ראה הקב"ה ששנואין מעשה עשיו בפניה, ולכך "ויפתח את רחמה" (היינו שזכתה לבכורה - רשב"ם).

הזוהר (ב, דף כט:) מוסיף, "דכל יומא נפקת לפרשת ארחין ושאלת על עשו", לאה נהגה לשבת בכל יום לשמוע מה מעשיו של הגדול, ומה מעשיו של הקטן. מה פשר מעשיה, כיון ששמעה שעשיו איש רע ומלסטם את הבריות והוא שעתידי להיות בעלה, מה טעם לשמוע זאת בכל פעם מחדש? וכן מה טעם לדעת מי הוא אחיו הצדיק ממנו?

כוח התפילה

כאשר לאה שמעה מי הוא שעתידי להיות זיווגה, גרמה לה שמועה זו לבכי על גורלה, ותפילה שתזכה ביעקב הצדיק, אך עם הזמן קהה הכאב ופסק הבכי ונחלשה התפילה, ולכך שבה לאה אל פרשת דרכים ושואלת שוב הידעתם מי הוא עשיו, ומה הם מעשיו? וכנגדם, מה הם מעשיו של יעקב? ובכך שב הכאב במלוא עוזו ושבה לאה ובכתה שאינה רוצה להינשא לעשיו הרשע, ואף בכתה שתנשא לאחיו יעקב הצדיק, ואכן זכתה ונתקבלו תפילותיה.

מביא המדרש (בראשית רבה ע, טז), "היו אומרים, כך היו התנאים, הגדולה לגדול והקטנה לקטן, והיתה (לאה) בוכה ואומרת, יהי רצון שלא אפול בגורלו של רשע, אמר רב הונא קשה היא התפלה שבטלה את הגזירה, ולא עוד אלא שקדמה לאחותה". מוסיף הזוהר (א, דף רכג.), כיון שלא יצאה לפרשת דרכים, ובכתה לזכות להינשא ליעקב, אף זכתה להיקבר עמו. הרי לנו כוחה של תפילה מעומק הלב עד היכן היא מגעת. וכנגדה אחותה רחל בטוחה הייתה שתזכה להינשא ליעקב, ולכן לא התפללה על כך כאחותה, ולכך זכתה לאה להינשא ליעקב לפניה.

בכוח התפילה אפשר לבטל את חורבן בית המקדש. איתא בפסיקתא (כו, כח; איכה רבה ה, ה): "חשב ירמיה בלבו ואמר, אם אני הולך עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם, יצא לו מהם, נטלו הגליות עיניהם וראו ירמיהו שפירש מהם, געו כולם בבכיה בקול רם וצווחו ואמרו אבינו ירמיה הרי אתה מניחנו, שם בכו שכן כתב (תהילים קלז, א) "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו", וענה ירמיה ואמר להם, אני מעיד שמים וארץ אלו בכיתם בכייה אחת עד שאתם בציון לא גליתם". אם היו בוכים בארץ ישראל, לא היה נחרב בית המקדש, הרי לנו כוח התפילה.

זכר לה שהייתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו

לאה פחדה מהנישואין עם עשו, לאה שונאת את הרע, מתפללת על כך כל ימיה, ולכך מיד כשזכתה ליעקב מכוח תפילותיה אף זכתה לילדים. אך רחל שמטבעה ראויה היא ליעקב, אמנם כל עוד לא נתרחה מעשיו אינה ראויה לילדים, אף היא זקוקה לשנוא את הרע, להתפלל להתרחק ממנו. לכך מיד עם נישואיה אין לה ילדים, מצב זה אינו מעמיד אותה בפחד שמא יגרשנה יעקב, ועשו יחפוץ בה. זהו מעשיה הטובים של לאה שקינאה בהם רחל, היא יודעת שחסר לה עיקר תפקיד האמהות, סור מרע. בראותה שלא בדרכה ללדת בן שביעי, יחד עם בני השפחות יהיו אחד עשר שבטים, והיא תישאר עם שבט אחד לכל היותר, פחדה רחל שמא אינה ראויה להעמיד שבטים, וממילא יגרשנה יעקב וייקחנה עשו, ואף הביא רש"י את לשון הפייטן שאף עשו רצה לקחתה לאשה, החלה רחל להתפלל שלא ייקחנה עשו, וכך זכתה להוליד את יוסף.

נמצא שהיו ארבע חלקים במסירת הסימנים, ובזה זכתה רחל לארבע עניינים. בשכר שלא סיפרה רחל ללבן על שנתן לה בעלה סימנים, זכתה לכוח השתיקה לצאצאיה שאול ואסתר (מגילה דף יג:). על עצם מסירת הסימנים ללאה, זכתה לבנים (רש"י בראשית ל, כה). על כך שלא סיפרה ללאה כל חייה שיש לה סימנים עם יעקב, זכתה להוציא את עם ישראל מהגלות (איכה רבה, פתיחה כד). על כך שמסרה ללאה את הסימנים ולא גילתה לה, זכתה לבכורה (בבא בתרא דף קכג.).

ברמאותך קנית רמאות נוספת

עדיין יש להבין. הסכמתה של לאה למזימתו של אביה להכניסה לחופה תחת רחל תמוהה. וכי יעקב יקחנה למרות רצונו, הרי מיד בראותו שאין זו רחל, יבוא יחד עם לאה היישר לרבנות לסדר גט?

מבאר השפת אמת (ויצא, תרמז) את תשובת לאה ליעקב:

נראה לבאר העניין על פי מה שכתב במדרש כי כך היו התנאים הגדולה לגדול, ושמעה לאה מעשי עשו ובכתה. כי הנה יעקב אבינו עליו השלום זכה ליקח חלקו של עשו כמו שכתוב בפרשה הקודמת, ואמת אמר אנכי עשו. וכשזכה לאותו חלק זכה ליקח את לאה שהייתה מיוחדת לאותו ההארה. לכן רחל הייתה אהובה לו כי היא הייתה מיוחדת אליו ממש. ולא הייתה מיוחדת לחלקו של עשו לכן כתיב (בראשית כט, לא) "שנואה לאה" דרשו חז"ל (בראשית רבה עא, ב) שעשתה מעשה שונא. פירוש שמה שהיה צריך עשו לתקן ולא היה יכול וניטל ממנו, וניתקן על ידי יעקב ולאה. לכן כתיב ראו בן ראו מה בין בני לבן חמי. משמע שהם תקנו מה שהיה מיוחד לעשו לתקן. כך נראה לי.

לאה משיבה, אתה איש תם, לך ראויה רחל, עיקר הבית. אך כאשר רימית את אביך וקנית את הבכורה, את ברכות העולם הזה, והשאת לעשו רק את כוח "על חרבך תחיה", יחד עמם קיבלת את תפקידיו של עשו. כוחו של עשיו הוא להיות עזר כנגדו של יעקב בעבודתו בעולם הזה, ואף בנסותו אותו, למען ינצח את היצר הרע, אך עשיו פקר וקנה יעקב את הבכורה ויחד עמה את תפקידו של עשיו בעולם הזה, רבקה התנבאה שלכך אף זקוק יעקב לברכות יצחק לזכות בעולם הזה, וכלשון הפסוק (מלאכי א ב-ג) "הלוא אח עשו ליעקב נאם ה' ואהב את יעקב. ואת עשו שנאתי". ומעתה אמרה לאה: חלקי הוא עם עשיו להיות עזר כנגדו בעולם הזה, ואחר שזכה יעקב ברמאותו בברכות יצחק בעולם הזה, זכה יחד עמם בעזר כנגדו הלא היא לאה, כוח היציאה. ועשיו שפקר הוא נספח כנגדו, וכלשון הכתוב ביעקב "יתן לך האלוקים מטל השמים" - יעקב יזכה לטל השמים ללא טירחה, אך בעשו "הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל" - למעשה מי שישלוט בעולם הזה אף שאינו שלו, הוא עשיו, ולכך הצטרפה לאה לרמאותו של אביה כדי להינשא ליעקב, וקיבל יעקב את טענתה, רק טען ללבן למה רימיתני, הלא עיקר חלקי בעולם היא רחל.

לבן הקים בעל כרחו את בית ישראל

לבן רצה לרמות את יעקב, ברמאותו הקים בכל כורחו את עם ישראל. רחל ולאה הוצרכו יחדיו להקים את כלל ישראל על כל מעלותיו. רחל מבינה שאין די בכוחה לבנות לבדה את עם ישראל, ולכן מסרה את הסימנים לאחותה, כדי שתעזור אף היא להקים את כלל ישראל. ואף הסכים יעקב לדבריה, ולא מצינו שאמר יעקב לרחל מדוע מסרת את הסימנים ללאה. זהו שבירכו את הנשים את בועז בנשאו את רות (רות ד, יא): "יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל", קיום בית ישראל הוא "אשר בנו שתיהם". זהו הטעם שמברכים אנו דווקא במנשה ואפרים, כי הם שילוב כוח שני האמהות.

אחר כל זאת יתבאר מדוע נוצר עם ישראל דווקא בבית לבן שביקש לעקור את הכל. הקב"ה מוכיח בבריאה שכל שיעשה הרע כדי לעקור את הכל, מתוך מעשיו יוצר המצב המתאים להביא לגאולתו של עם ישראל. וכמו שלאה שבדרך הטבע לא הייתה זוכה להנשא ליעקב, והיה נחסר בכלל ישראל כוחה של לאה שהוא כוחו של עולם הזה, ואף זכות שוויתרה רחל ללאה בגלותה את הסימנים, עומדת להם לישראל להגאל. וזו שעמדה לרחל להביא שבטים. רחל שוויתרה ללאה שישאנה יעקב, וחשבה שלא תזכה להעמיד שבטים, וגם אם תעמיד, את הבכורה היא ודאי הפסידה, אך לבסוף זכתה אף לבכורה.

נישואין שלא כדרך הטבע - שלא יקטרג השטן

יתרה מזו מבאר הקיצור אלשיך (רות ג, ב) את דרך נישואי רות לבועז:

והנה נעמי טרם גילתה את אזני רות מחשבתה אשר תחשוב לעשות ספרה לה איזה עניינים שכל דבר שבקדושה אינו מתקיים עד שיהא בו מעט תערוכת והתדמות שמיחזי כאיסור אף שאינו איסור ממש. כמו שהיה ביעקב אבינו שנשא שתי אחיות את שבימיו לא היה איסור. אך עתידה

תורה לאסור אבל המחשבה הייתה קודש להעמיד שנים עשר שבטי קה. וכמו כן ענין יהודה ותמר אף על פי שהיה בזה מצות יבום. [כי לפנים היה מצות יבום באחד מקרובי הסת אף שאינו אחיו] מכל מקום המלאך שאמר ליהודה שיתחבר עם תמר שמהם מלכים ונביאים יולדו. עם כל זה לא אמר לו שהאשה הזאת היא תמר ויקיים מצות יבום. רק רצה שיבא אליה לא בדרך אישות ולא בדרך יבום. כדי שיהיה בביאה זו מעט שלא כהונן. ובאופן זה דברה נעמי עם רות. וספרה לה הלא תדעי. כי בזוגך זה כל בית ישראל נשען. כי את היא האשה שממך יגלה אורו של מלך המשיח בעולם. וכל דבר שקדושתו גדול מאד מוכרח שיהיה מעורב בו איזה ענין חטא. כמו שאי אפשר לאדם לאכול דבר המתוק מאד עד שיערב בו מעט מר. ואז יתענג לו. כאשר השמעתך מיעקב ומיהודה. על כן אל תתרעם על עצתי. כי כבתי נחשבה אצלי. וכמו שלא איעץ עצה שאינה הוגנת לבתי כך לא איעץ לך עצה שאינה הוגנת.

בתורה ישנם מעשים משונים, לוט ובנותיו, יעקב ולאיה, יהודה ותמר, אמנון ותמר, בועז ורות, שהקורא אותם תמה מדוע לא נישאו בדרך כל הארץ? אך המשותף למקרים אלו שהם אלו שהביאו ללידתו של משיח. כדי שלא יקטרג השטן וינסה להכשיל את המעשה, הביא הקב"ה נישואין אלו שלא כדרך הטבע, וכך אפילו בעל המעשה אינו מודע להיכן מוביל מעשהו, וכגון ביעקב ולאיה, שאם ידע השטן שכך ייווצר עם ישראל היה מונע זאת, ולכן נסבב הדבר בדרך מרמה, ולא קיטרג השטן ונבנה עם ישראל.

מבאר רבי חיים שמואלביץ (שיחות מוסר, יט):

ונראה לבאר בכוונתו, כי מגמת כוח הרע והטומאה בעולם היא למנוע כל דבר שבקדושה, ויש לו הכוח לזה, וכדי לבטל את התנגדותו, ניתן לסטרא אחרא חלק זה עצמו שיהיה הדבר נראה כחטא, וה"מיחזי כחטא" הוא חלקו וכוחו של הרע והסטרא אחרא וממילא ניטל ממנו הכוח למנוע את קיום הדבר שבקדושה, ויכול מעשה הקדושה להיות נכון בשלימות. וקרוב לענין זה כתב הרמב"ן (ויקרא טז, ח) בשם פרקי דרבי אליעזר (מו) בענין השעיר לעזאזל, שביום הכיפורים היו נותנים לשטן שוחד, כדי שלא יבטל את קרבנם של ישראל לקב"ה, וזהו שנאמר "גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל", ועיין שם ברמב"ן שהאריך לבאר, שאין זה קרבנם של ישראל לשטן חס ושלום, אלא שעושים רצון בוראנו שציונו לתת לשטן את חלקו, יעוין שם באורך. וכך הם פני הדברים גם בזה, כי מעשים גדולים כהעמדת מלכות בית דוד ומלך המשיח, אינם יכולים להתהוות ללא ביטול כח הרע המפריע ומונע מעשים אלו, ואופן ביטול כוח השטן הוא בזה שנותנים לשטן את ה"מיחזי כחטא", ועל ידי כך אין בכוחו למנוע עוד את העמדת מלכות בית דוד.

לבן רוצה לשבש את הסדר. הוא יכל לומר ליעקב, רצוני שתשא קודם את לאה, אך הוא עשה זאת בדרך סתר, רצה לקלקל את לידת עם ישראל, שיהיה הולד פגום. ואכן, החיד"א (דבש לפי פ, לג) מבאר, "ראובן שניתנה לאה ליעקב בבלי דעת, וגם זלפה שפחת לאה נתתה לאה בחשאי, לכך לא זכו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה לארץ הקדושה". לבן רצה לפגום את שבטי קה, אך מתוך מעשיו נעשה רצון ה', יעקב התחתן עם לאה על אף רצונו להינשא בדווקא לרחל, וממנה נולדו מרבית השבטים ויצא מלך המשיח.

נמצא, במעשה אחד של רמאות זכה לבן להעמיד את כל הבניין של עם ישראל. עלינו לדעת ולהפנים שכל מה שנעשה עמנו הוא לטובה, אם אנו נעשה את המוטל עלינו. ולא נילחם במה שנגזר. נקבל הכול באהבה, אז נזכה שיצא כל התועליות הכרוכות בכל מה שגזר הקב"ה. דהרי אם רחל הייתה כועסת על לאה שלוקחת לה את בעלה ולא מגלה את הסימנים, לא היינו זוכים לכל זאת. למדים אנו דאם נעמוד בניסיון נרויח הכל, ואם לא נעמוד בניסיון, אפשר להפסיד את כל מהותו וקיומו של כלל ישראל.

עלינו לעשות רצון ה' ובזה נזכה לגאולה השלמה